

УДК 347.19

ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ GROUNDS FOR TERMINATION OF BUSINESS COMPANIES

Петров Є.В.,
*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Донецького юридичного інституту МВС України*

Стаття присвячена аналізу підстав припинення господарських товариств, які передбачені чинним законодавством, а також судовою практикою його застосування. Особливу увагу приділено розгляду такої підстави, як перевищення кількості засновників. На підставі проведеного дослідження зарубіжного досвіду було запропоновано шляхи вдосконалення реорганізації.

Ключові слова: підстави припинення господарських товариств, реорганізація, ліквідація, порядок, добровільне та примусове припинення.

Статья посвящена анализу оснований прекращения хозяйственных обществ, предусмотренных действующим законодательством, и судебной практики его применения. Особое внимание уделяется такому основанию для реорганизации хозяйственных обществ, как превышение предусмотренного количества участников. На основании исследования зарубежного опыта предложены направления совершенствования порядка реорганизации по указанному основанию.

Ключевые слова: основания прекращения хозяйственных обществ, реорганизация, ликвидация, порядок, принудительное, добровольное прекращение.

The article deals with the grounds for termination of business companies under the applicable law and jurisprudence of its application. Particular attention is paid to such base for the reorganization of business communities referred to as the excess of the number of participants. Based on the research foreign experience is proposed for improving the order of the reorganization of the specified base.

Key words: grounds for termination of business companies, reorganization, liquidation, order, forced and voluntary termination.

Постановка проблеми. Конституція України надає кожній особі право на підприємницьку діяльність (господарську діяльність з метою одержання прибутку). Проте, нормальне існування суб'єктів господарювання можливе тільки за умови належної регламентації їх утворення, діяльності та при-

пинення. Припинення господарських товариств (реорганізація та ліквідація) має важливе значення, оскільки стосується не лише приватних, а і публічних інтересів.

Стан дослідження. Особливостям припинення суб'єктів господарювання і, зокрема, господарських товариств приділяли увагу такі вчені, як Р. Г. Афанасьєв, О. М. Вінник, В. В. Джунь, Л. М. Дорошенко, А. М. Захарченко, О. Р. Зельдіна, Г. Л. Знаменський, О. В. Кузнецов, В. К. Макутов, В. І. Марков, Б. М. Поляков, Н. О. Саніахметова, І. В. Спасибо-Фатєєва, С. Теньков, Р. Б. Шишка, Я. М. Шевченко, В. С. Щербина, О. С. Янкова та інші.

Проте, останнім часом окремі положення законодавства про припинення юридичних осіб і, зокрема, суб'єктів господарювання зазнали істотних змін, однак, деякі проблеми залишаються невирішеними. Наведене обумовлює потребу в розробці пропозицій щодо конкретизації підстав та вдосконалення порядку припинення господарських товариств. Отже, дослідження порушеного питання є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Метою статті є конкретизація підстав припинення господарських товариств та розробка пропозицій щодо удосконалення порядку припинення даного виду юридичних осіб. Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**: проаналізувати законодавчо закріплені підстави для припинення господарських товариств; систематизувати підстави ліквідації та реорганізації господарських товариств; дослідити зарубіжний досвід у вказаній сфері; запропонувати шляхи вдосконалення процедури припинення господарських товариств.

Виклад основного матеріалу. Підставами припинення господарського товариства є передбачені законом або установчими документами обставини, що призводять до припинення його існування як юридичної особи [1, с. 201]. Так, в залежності від підстав виділяють добровільне та примусове припинення господарських товариств. До першої категорії відносять рішення (ініціативу) власника суб'єкта господарювання або передбачені законом чи установчими документами обставини, зокрема: закінчення строку, на який створювалася господарська організація; досягнення мети, поставленої засновниками під час створення господарської організації, за рішенням вищого органу товариства (ст. 19 Закону «Про господарські товариства») [2].

Правові підстави примусового припинення суб'єкта господарювання визначені ч. 2 ст. 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» [3]. Зокрема, суб'єкт господарювання припиняється внаслідок визнання його в установленому порядку банкрутом, крім випадків, передбачених законом (ст. 59 ГК). Підставами для постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язане з банкрутством, зокрема, є: визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом; провадження нею діяльності, що суперечить установчим

документам, або такої, що заборонена законом; невідповідність мінімального розміру статутного капіталу юридичної особи вимогам закону; неподання протягом року органам державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону; наявність в Єдиному державному реєстрі запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням (ч. 2 ст. 38 закону).

Думається, що детальний аналіз вказаного питання потребує розмежування підстав припинення суб'єктів господарювання на підстави для реорганізації і підстави для ліквідації. Аналізуючи норми чинного законодавства, можна дійти висновку про неузгодженість визначених у різних законодавчих актах підстав ліквідації господарських товариств. При цьому, підставами ліквідації, спільними для всіх видів господарських товариств, є наступні:

1) за рішенням учасників або органу господарського товариства, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі: а) у зв'язку із закінченням строку, на який було створено господарське товариство; б) досягненням мети, для якої його створено; в) в інших випадках, передбачених установчими документами (ч. 1 ст. 59 ГК, п. 1 ч. 1 ст. 110 ЦК, ст. 19 Закону «Про господарські товариства», ч. 1 ст. 33 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»). Слід звернути увагу на те, що єдиним органом, уповноваженим приймати рішення про ліквідацію товариства, є загальні збори (ст. 41 закону «Про господарські товариства»). При цьому, як роз'яснив Держкомпідприємництва у листі від 23.04.2010 № 5213, такі повноваження належать до виключної компетенції загальних зборів і не можуть бути передані іншим органам товариства [4].

2) за рішенням суду:

а) у разі визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути (п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК, ч. 2 ст. 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»). Аналізуючи матеріали судової практики, слід вказати, що реєстрація господарського товариства, в якості засновника якого вказана фізична особа, яка не має наміру займатись підприємницькою діяльністю (так звана «підставна особа»), не розглядається судами у якості підстави для визнання недійсною державної реєстрації товариства [5];

б) у разі систематичного або грубого порушення товариством законодавства (п. «в» ч. 4 ст. 19 закону «Про господарські товариства»). Слід зауважити, що позивачем у такому разі виступає орган, який відповідно до чинного законодавства здійснює контроль за діяльністю товариства;

в) у разі скасування його державної реєстрації у випадках, передбачених законом (ч. 6 ст. 59 ГК). Аналізуючи наведену підставу, слід звернути увагу на положення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи та фізичної особи – підприємця» від 07 квітня

2011 р., згідно з якими було введено принцип здійснення діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців без свідоцтва про державну реєстрацію [6]. Матеріали судової практики свідчать про те, що з вказаними позовами звертаються переважно податкові органи, які обгрунтовують свої вимоги відсутністю господарських товариств за юридичною адресою. ВАСУ, розглядаючи вказану категорію справ, вказав наступне. Згідно з пунктом 17 ст. 11 Закону «Про державну податкову службу», податкові органи у випадках, в межах компетенції та у порядку, встановлених законами України, мають право звертатися у передбачених законом випадках до судових органів із заявою (позовною заявою) про скасування державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності. Це повноваження слід розуміти як повноваження на звернення до адміністративного суду з позовом про припинення юридичної особи чи підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця. Обставини, які згідно з ч. 2 ст. 38 вказаного закону, є підставами для припинення юридичної особи, підлягають встановленню в судовому процесі як підстава для прийняття відповідного судового рішення та не є предметом самостійних позовних вимог [7];

г) визнання недійсними установчих (засновницьких) документів суб'єктів господарювання (п. 20.1.12 ПК). Наведена підстава, передбачена положеннями Податкового кодексу України, використовується податковими органами переважно для припинення господарських товариств, які здійснюють фіктивну діяльність. Суди задовольняють вказані вимоги податкової служби, якщо є ознаки фіктивності, зокрема, керівники господарських товариств діють за грошову винагороду, не мають наміру провадити фінансово-господарську діяльність та реалізовувати свої повноваження. Прикладом такого рішення є постановва Херсонського окружного адміністративного суду від 27 березня 2012 р. у справі № 2-а-4653/11/2170 [8];

д) провадження діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом (ч. 2 ст. 38 «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»). Аналіз матеріалів судової практики дозволяє дійти висновку про наявність єдиної узгодженої позиції судових органів до підстав задоволення зазначених позовів. Слід звернути увагу на позицію, висловлену Київським апеляційним адміністративним судом в ухвалі від 21 січня 2010 р. у справі № 22-а-4503/09. Позивач (податковий орган) вказував на невідповідність діяльності товариства меті, вказаній в його установчих документах, так як його метою є отримання прибутку для використання його в інтересах учасників, проте, у декларації з податку на прибуток той задекларував від'ємне значення об'єкта оподаткування. Однак суд не погодився з викладеним, зазначивши, що підставою для постановлення судового рішення про припинення юридичної особи не може бути відсутність у платника податку прибутку за результатами здійснення фінансово-господарської діяльності [9]. З наведеним слід погодитися, оскільки здійснен-

ня господарської діяльності передбачає існування підприємницьких ризиків, серед яких і можливість неодержання прибутку. При цьому прибутковість є метою, а не обов'язком господарського товариства, а отже, від'ємне значення задекларованого прибутку не свідчить про провадження діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом. Аналогічну позицію зайняв Вищий адміністративний суд України (далі – ВАСУ), вказавши, що перелік підстав скасування державної реєстрації є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню [10];

е) неподання протягом року органам державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону (ч. 2 ст. 38 «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»). Слід вказати, що позови про припинення господарських товариств на вказаній підставі складають значну частку загальної навантаженості адміністративних судів та розглядаються в порядку письмового провадження. Аналіз судової практики також дозволяє дійти висновку про те, що припинення господарських товариств через неподання податкової звітності є найбільш розповсюдженою підставою ліквідації за рішенням суду;

ж) наявність в Єдиному державному реєстрі запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням (ч. 2 ст. 38 «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»). З вказаними позовами звертаються податкові органи. Доказом відсутності господарського товариства за юридичною адресою є акт органу державної податкової служби. Проте, як слушно вказує О. Р. Зельдіна, «сфабрикувати акт про відсутність юридичної особи за місцем реєстрації під час проведення одноразової перевірки зовсім не складно, що створює можливості для корупційних дій та свавілля чиновників» [11, с. 68]. Слід звернути увагу на те, що Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» не передбачає такого повноваження державного реєстратора як перевірка фактичного місцезнаходження юридичної особи за її юридичною адресою, так само Закон не передбачає права чи обов'язку державного реєстратора при встановленні податковим органом факту незнаходження підприємства за юридичною адресою, відповідно при зміні ним адреси, скасувати попередні реєстраційні дії та повертати реєстраційну справу до державного реєстратора за попередньою адресою;

з) у разі визнання товариства в установленому порядку банкрутом (ч. 6 ст. 59 ГК). Порядок визнання суб'єктів господарювання банкрутом та проведення ліквідаційної процедури врегульовано у законі «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», згідно з яким ліквідація банкрута є однією з судових процедур, які застосовуються щодо боржника (розділ III закону).

Аналізуючи підстави реорганізації господарських товариств, слід звернутись до положень ч. 1 ст. 106 ЦК, згідно з якими злиття, приєднання, поділ та пе-

ретворення юридичної особи здійснюються: а) за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами; б) у випадках, передбачених законом, – за рішенням суду; в) за рішенням відповідних органів державної влади. Слід зауважити, що власне рішення про реорганізацію господарського товариства може бути обумовлене як суто економічними причинами (необхідність розширення або скорочення виробництва, оптимізація оподаткування тощо), так і пов'язаним з вимогами нормативно-правових актів [12].

З комплексного аналізу законодавства України про припинення господарських товариств випливає, що перевищення максимальної кількості учасників господарського товариства також може виступати підставою для його реорганізації за рішенням учасників або органу, уповноваженого на це установчими документами. Так, згідно з вимогами ч. 2 ст. 50 Закону «Про господарські товариства», максимальна кількість учасників товариства з обмеженою відповідальністю може досягати 100 осіб. При цьому, правові наслідки перевищення встановленої кількості учасників законом не регламентовані. Думається, що у наведеній ситуації найбільш доцільним є проведення реорганізації товариства, зокрема, шляхом перетворення на акціонерне товариство, оскільки виключення учасників може не відповідати інтересам юридичної особи. Проте, такої підстави для її проведення як перевищення максимальної кількості учасників чинне законодавство не містить.

Думається, що забезпечити реалізацію положень ч. 2 ст. 50 можна, передбачивши у законодавстві таку підставу для реорганізації товариства з обмеженою відповідальністю, як перевищення встановленої законом кількості учасників. Наведена думка була висловлена окремими науковцями, зокрема О. В. Титовою, яка звернула увагу на доцільність закріплення в ч. 1 ст. 150 ЦК додаткових підстав для ліквідації товариства з обмеженою відповідальністю. Дослідниця пропонує вказати, що крім підстав ліквідації, передбачених статтею 59 Господарського кодексу, товариство з обмеженою відповідальністю ліквідується на підставі рішення суду в разі: якщо число учасників товариства з обмеженою відповідальністю перевищує межу, встановлену чинним законодавством, і воно протягом року не було перетворено на акціонерне товариство або виробничий кооператив [13, с. 368]. В цілому погоджуючись з думкою автора про необхідність законодавчої регламентації вказаних відносин, слід зауважити на недоцільності ліквідації господарського товариства, кількість учасників якого зростає. Думається, що в даному випадку примусова реорганізація юридичної особи, зокрема шляхом перетворення її на акціонерне товариство, більшою мірою дозволить задовольнити інтереси як учасників товариства, так і держави. Отже, видається доцільним встановлення певного строку для проведення позачергових загальних зборів учасників товариства з обмеженою відповідальністю в порядку, передбаченому ст. 61 Закону, та прийняття рішення про реорганізацію товариства. Думається, що вка-

заний термін не повинен перевищувати 1 місяць з моменту збільшення кількості учасників товариства понад встановлену кількість. У разі невиконання вимог закону доцільно передбачити проведення примусової реорганізації товариства з обмеженою відповідальністю за рішенням суду.

Слід зауважити, що наведений підхід знайшов відображення також у законодавстві окремих країн Європейського союзу, зокрема Франції, Німеччини, Великої Британії, у яких також встановлена максимальна кількість учасників ТОВ та правові наслідки її перевищення (добровільна або примусова реорганізація). Ліквідація таких товариств законодавством вказаних країн не передбачена, що видається виправданим [14, с. 124]. З метою реалізації запропонованого необхідно внести зміни до ч. 2 ст. 50 Закону, виклавши її у такій редакції: «Максимальна кількість учасників товариства з обмеженою відповідальністю може досягати 100 осіб. У разі перевищення кількості учасників товариства над встановленою, голова товариства протягом 1 місяця з дня вступу до товариства нового учасника скликає позачергові загальні збори для прийняття рішення про реорганізацію товариства з обмеженою відповідальністю. У разі, якщо загальні збори не були проведені протягом 1 місяця з дня скликання їх головою товариства, учасники товариства з обмеженою відповідальністю мають право звернутися до суду з вимогою про примусову реорганізацію товариства». Крім того, ч. 2 ст. 61 пропонується викласти в такій редакції: «Позачергові загальні збори учасників скликаються головою товариства при наявності обставин, зазначених в установчих документах, у разі неплатоспроможності товариства, перевищення максимальної кількості учасників товариства, а також у будь-якому іншому випадку, якщо цього потребують інтереси товариства в цілому, зокрема, якщо виникає загроза значного скорочення статутного капіталу».

Що стосується такої підстави для реорганізації господарських товариств як рішення суду, то чинне законодавство не регламентує випадків, коли суди приймають вказані рішення. Так, аналіз ст. 37 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», яка встановлює порядок проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення, не дозволяє дійти висновків щодо підстав реорганізації господарського товариства в судовому порядку. Зважаючи ж на те, що в процедурі банкрутства реструктуризація здійснюється за рішенням господарського суду, можна погодитись з тим, що підставою для проведення реорганізації господарського товариства в процедурі банкрутства є рішення суду.

Рішення уповноважених органів державної влади також можна розглядати у якості підстави для реорганізації господарських товариств. Так, згідно з положеннями ст. 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції», якщо суб'єкт господарювання зловживає монополієм (домінуючим) становищем на ринку, органи АМК мають право прийняти рішен-

ня про примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне (домінуюче) становище. Отже, примусове припинення господарського товариства у формі реорганізації (на відміну від ліквідації) можливе за рішенням уповноваженого органу держави, а саме АМК.

Висновки. Таким чином, підставами припинення господарського товариства є передбачені зако-

ном або установчими документами обставини, що призводять до припинення його існування як юридичної особи. Існують різні класифікації вказаних підстав, проте найбільше практичне значення має їхній поділ на підстави ліквідації та реорганізації товариства, добровільні та примусові, а також загальні та спеціальні підстави припинення господарських товариств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хозяйственный кодекс Украины : научно-практический комментарий / Под общ. ред. А. Г. Бобковой. – Харьков : Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н. Н., 2008. – 1296 с.
2. Про господарські товариства : Закон України від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
3. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців : Закон України від 15 травня 2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 31–32. – Ст. 263.
4. Лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 23.04.2010 № 5213 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1158.2848.0>.
5. Постанова Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 28 серпня 2008 року у справі № 2-а-5370/08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/2516112>.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи та фізичної особи – підприємця: Закон України від 07 квітня 2011 р. // Відомості Верховної Ради. – 2011. – № 41. – Ст. 413.
7. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 28 березня 2012 р. у справі № К-7631/08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22353770>.
8. Постанова Херсонського окружного адміністративного суду від 27 березня 2012 р. у справі № 2-а-4653/11/2170 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22234574>.
9. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 21 січня 2010 р. у справі № 22-а-4503/09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/7767750>.
10. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 12.05.2011 р. у справі № К-15272/09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-pripinennja-yuridichnoyi-osobi-doc68516.html>.
11. Зельдина Е. Р., Титова Е. В. Правовые вопросы развития кодифицированных норм о ликвидации субъектов хозяйствования // Экономика та право. – 2010. – № 3. – С. 67–69.
12. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Голос України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
13. Титова Е. В., Переверзев А. Н. Правовое регулирование ликвидации обществ с ограниченной ответственностью: некоторые проблемы и пути их решения // Вісник Донецького університету, сер. В: Економіка і право, вип. 1. – 2008. – С. 367–370.
14. Silverman Mark J., Zarlenga Lisa M. Use of Limited Liability Companies in Corporate Transactions. – Practising Law Institute Tax Planning for Domestic & Foreign Partnerships, LLCs, Joint Ventures. – 2010. – 170 p.